

YU ISSN 0350-2082

MILICA KOSORIĆ

**KULTURNI, ETNIČKI
I HRONOLOŠKI PROBLEMI ILIRSKIH
NEKROPOLA PODRINJA**

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIS SUŠIĆ" TUZLA

*Ovo delo proizišlo je iz doktorske disertacije Milice Koso-
rić odbranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu 1974. go-
dine pred komisijom: Dr Branko Gavella, Dr Milutin Gara-
šanin i Dr Dragoslav Srejović.*

*Publikovanje ove disertacije omogućeno je zahvaljujući
sredstvima Zajednice za naučni rad SR BiH i Zajednice za kul-
turu SR BiH Sarajevo i Saveza arheoloških društava Jugo-
slavije.*

DISSERTATIONES ET MONOGRAPHIAE

COMITÉ DE RÉDACTION

T. Bergant, B. Vikić-Belančić, D. Dimitrijević
B. Babić, J. Todorović

RÉDACTEUR
Branko Gavela

TOME
XVIII

ASSOCIATION DES SOCIÉTÉS ARCHÉOLOGIQUE
DE YOUGOSLAVIE — BEOGRAD
CARA UROŠA 20 — 1976

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

DISSERTATIONES ET MONOGRAPHIAE

MILICA KOSORIĆ

KULTURNI, ETNIČKI I HRONOLOŠKI PROBLEMI ILIRSKIH NEKROPOLA PODRINJA

MUZEJ ISTOČNE BOSNE
TUZLA, 1976

DISSERTATIONES ET MONOGRAPHIAE

Tome XVIII

Milica Kosorić

CULTURAL, ETNICAL AND CHRONOLOGICAL PROBLEMS OF THE ILLYRIAN NECROPOLISES IN THE DRINA BASIN

The Museum of
Eastern Bosnia

ČITAO

Inv. br.

11555

A. 930.26

KOSORIĆ M. Kulturni

R

Redaktor

Branko Gavela

Prevodilac

Marija Jovanović-Lovriček

Tehnički urednik

Bogdana Kondić

Štampa

»Radiša Timotić«, Beograd, Jakšićeva 9

SADRŽAJ

Uvod	7
Istorijat istraživanja nekropola sa humkama u Podrinju	11
Rasprostranjenost nekropola sa humkama u Podrinju	15
Način sahranjivanja na nekropolama Podrinja	19
Analiza i interpretacija materijala	23
Odnos nekropola Podrinja prema nekropolama susednih oblasti	33
Hronološka razmatranja	37
Problem etničke pripadnosti nekropola Podrinja	45
Pregled istraženih nekropola	51
Zaključak	73
Resume	81

J.U. NARODNA I UNIVERZITETSKA
BIBLIOTEKA "DERVIŠ SUŠIĆ" TUZLA

LISTA SKRAĆENICA

- Acta Arch. Hung.* — Acta Archaeologica, Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest, 1957.
- Arheološki spomenici* — Arheološki spomenici i nalazišta u zapadnoj Srbiji, I Beograd, 1953.
- Arch. Ert.* — Archaeologiai Ertesitő, Budapest, 1899.
- Arh. Vestn.* — Arheološki Vesnik, Ljubljana, 1966.
- Arheološki radovi* — Arheološki radovi i rasprave.
- Atenica* — Ilirska kneževska nekropola u Atenici, Cačak, 1966.
- Arheološka nalazišta* — Arheološka nalazišta u Srbiji, Beograd, 1951.
- Ber. RGK* — Bericht der Römische — Germanischen Kommission, Frankfurt/Main.
- Beiträge* — Beiträge zur Chronologie den Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen, 1958.
- B. Gavela* — Keltski židovar, Beograd 1952.
- Cirna* — Nekropola de incineratie din epoea bronzului de la Cirna, Bucuresti, 1961.
- Cl. i Gr.* — Članci i građa za kulturnu istoriju istočne Bosne, Tuzla.
- Diadora* — Diadora, glasilo Arheološkog muzeja u Zadru.
- D. Garašanin* — Katalog metala, Praistorija I, Narodni Muzej, Beograd 1954.
- Die Dorische* — Die Dorische Wanderung im Lichte der Vorgeschichtlichen Funde, Archäologischen Anzeiger, Berlin 1948/49, 30—31.
- Glasnik M. D. S.* — Glasnik muzejskog društva za Sloveniju, Ljubljana.
- GZM* — Glasnik Zemaljskog muzeja, Sarajevo.
- Godišnjak centra* — Godišnjak centra za Balkanološko ispitivanje, Sarajevo.
- Bronzezeit* — Die mittlere Bronzezeit in Österreich Wien und Leipzig, 1937.
- Materijali IV* — Materijali IV, Kongresa arheologa Jugoslavije, Herceg Novi, 1966. Beograd, 1967, 203—208.
- Materijali VII* — Materijali VII, Simpozijum Praistorijske sekcije. Arheološko društvo Jugoslavije, Slavonski Brod 1970, Beograd 1971, 41—59.
- RVM* — Rad Vojvodanskih muzeja, Novi Sad.
- Radovi* — Radovi instituta Jugoslovenske akademije, Zagreb.
- Inv. Arch.* — Inventaria Archaeologica.
- Praistorija* — Praistorija čovečanstva, Sarajevo 1946.
- Simpozijum* — Simpozijum o teritorijalnom i hronološkom razgraničenju Ilira u praistorijsko doba, Sarajevo, 1964.
- Vjesnik HAD* — Vjesnik Hrvatskog arheološkog društva, Zagreb.
- Vjesnik AMZ* — Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu.
- Zbornik NM* — Zbornik radova Narodnog Muzeja, Beograd.
- Zbornik MS* — Zbornik Matice srpske, Novi Sad.
- Zbornik NMC* — Zbornik Narodnog muzeja, Cačak.
- Užički Zbornik* — Zbornik Narodnog muzeja Titovo Užice.
- Zur Chronologie der Bronzzeit* — St. Foltiny, Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens, Bon, 1955.
- Zur Chronologie* — Zur Chronologie der Südosteuropäischen Depotfunde der Urnenfelderzeit, Marburg 1962.
- Zur Chronologie* — Zur Chronologie der Bronzezeit des Karpatenbeckens, Bon 1955.
- VMBH* — Wissenschaftliche Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, Wien.
- The Danube* — The Danube in Prehistory, Oxford, 1929.

UVOD

U rešavanju problema vezanih za izučavanje hronoloških i etničkih pitanja populacija koje su u prošlosti naseljavale tlo naše zemlje, pored obaveštenja koja nalazimo u delima antičkih pisaca i otkrića do kojih se došlo u oblasti lingvističkih izučavanja, značajne podatke pružaju rezultati postignuti putem arheoloških istraživanja. Prilikom rada na proučavanju i razmatranju ovih pitanja, materijalni ostaci koji su produkti ljudske delatnosti iz istraženih i proučenih naselja, nekropola i ostava, daju osnov za rešavanje mnogih pitanja koja se odnose na probleme koji ulaze u domen ovoga rada. Materijalni ostaci pojedinih kultura i kulturnih grupa iz praistorijskih perioda pružaju podatke neophodne za upoznavanje ekonomsko-društvenih odnosa u datom periodu, a istovremeno ukazuju i na druge faktore, koji su uzajamno delujući, putem ekonomskog, kulturnog i duhovnog komuniciranja kao i kroz proces čovekovog rada, usavršavanjem oruđa i stvaranjem materijalnih bogatstava, uticali i doprineli formiranju i daljem razvoju pojedinih kulturnih i etničkih kategorija i grupa. U savremenoj nauci na proces nastanka jedne kulturne i etničke kategorije gleda se kao na veoma složen problem, čiji elementi i premise ulaze u oblast čitavog niza raznih naučnih disciplina. Zato u traženju rešenja takvim problemima sve više prevladava potreba za primenom metoda komparativnih istraživanja. Takav metod rada podrazumeva proučavanje i osvetljavanje arheoloških problema podacima koje pružaju antropološke discipline, kao što je, u širem smislu, somatska odnosno fizička antropologija, zatim, antička istoriografija, protoistorijska i antička lingvistika. Od zna-

čaja je naročito i proučavanje toponima, oronima i hidronima. U ovim izučavanjima važni su i podaci koje pruža etnologija, sociologija i statistika.

Primena informacija, kojima se iz nekih od ovih disciplina koristi arheologija, još uvek je u fazi prvih pokušaja. Stoga, arheološka, egzaktna dokumenta, ostaju i dalje primarna osnova na kojoj se mogu proučavati i vršiti teorijska istraživanja.

S obzirom da i geoekonomske, klimatske i antropogeografske uslovi imaju značajnu ulogu u formiranju, razvoju i trajanju života na jednom tlu, to našim istraživanjima moramo prići sa zadatkom da ispitamo i utvrdimo u kolikoj meri je Podrinje svojom konfiguracijom, u najranijim periodima, pružalo uslove za život čoveka. Kao životna arterija celog ovog područja, reka Drina u svome toku, koji je i uslovljen samom konfiguracijom terena, pokazuje veliku raznovrsnost: od Šćepan Polja do Foče obale su joj dosta strme, obrasle šumama; na delu toka od Foče do Goražda i Ustiprača, obale su joj pitomije, sa blagim padinama i proplancima, a od Ustiprača do Zagrđa, zatim dalje do Slapa, Drina teče kroz krševit i tesan kanjon sa visokim liticama. Dalje, tok Drine postepeno prelazi u šumovite predele na čijim se padinama nalaze i veliki proplanci, tako, da od donjeg toka, šireći korito, postepeno prelazi u Posavsku ravnicu.

Pored toga što je Podrinje još uvek nedovoljno arheološki istraženo, ipak izvesni nalazi, do kojih se došlo pretežno radovima na rekognosciranju ovoga područja, pružaju podatke o životu čoveka i iz perioda starijih od doba kome pripadaju nekropole ove oblasti. Ustanovljeni ostaci naselja iz neolitskog

perioda dokumentovano govore o čovekovoj delatnosti, a samim tim i o postojanju uslova za život na ovome tlu. Stoga, u cilju orijentacionog pregleda o postojanju života na ovome području u raznim vremenskim periodima, ukazaćemo na neke dostupne nam podatke o tragovima toga života.

Naselja iz neolitskog perioda konstatovana su u Zupčićima kod Goražda i na Popovom Dolu u Goraždu,¹ u selu Vranoševiću, pored puta koji od Bratunca vodi ka Fakovcu, na lokalitetu Crkvinama, zatim u selu Trnovici i Glavičici, kod Zvornika,² kao i na lokalitetu Varoš u Beloj Crkvi.³ Poznati su i praiistorijski bronzani nalazi iz Budišića i Gučeva.⁴ Takođe, raspoložemo podacima i o nalazima naselja gradinskog tipa, ili o nazivima, koji ukazuju na mogućnost njihovog postojanja. Tako, u gornjem Podrinju, kod Osova, nalazi se brežuljak Mala Gradina,⁵ u Brankovićevu, na brdu Rujniku, ustanovljeni su ostaci od nasute gradine,⁶ a u Sjeverskom, na brdu Ilijaku, konstatovani su tragovi praiistorijskog naselja.⁷ Sa područja donjeg toka reke Drine, raspoložemo podacima o postojanju praiistorijskih naselja. Na području Zvornika nalazi se gradina Kosovača kod Kusionja, na kojoj su nađeni ostaci suhozida.⁸ U selu Grbavici, na lokalitetu Oštenjak konstatovani su tragovi naselja.⁹ Kod Kozluka, na lokalitetu Kučište otkriveni su ostaci suhozidnog utvrđenja.¹⁰ Ostaci suhozida ustanovljeni su i na lokalitetu Višegrad u selu Šepku kod Zvornika.¹¹ Postojeći nazivi za brežuljke, kao što su u selu Trnovici, Gradina, ili u selu Pađinama, Gradinica, ukazuju na mogućnost postojanja nekadašnjih naselja.¹²

Pored iznetog, fragmentarnog pregleda podataka koji govore o trajanju života na ovome području kroz praiistorijski period, postoje nalazi i ostaci materijalne kulture, iz antičkog perioda, koji predstavljaju svedočanstva o daljem životu na ovome tlu.¹³

Do značajnih promena, u društvenoj i ekonomskoj evoluciji čoveka, dolazi se sa momentom pojave i upotrebe metala. Razvoj i usavršavanje prvobitne «metalurgije» uslovio je formiranje novih oblika i novog sadržaja materijalne i duhovne kulture. Te promene su se odrazile ne samo u načinu života čoveka i razvoju oblika i tipa naselja, nego i u načinu sahranjivanja. Neosporno je da i sam način sahranjivanja i pogrebni običaji, u jednom dužem vremenskom periodu, stoje u bliskoj vezi kako sa stepenom razvoja ljudske misli i shvatanja, tako i sa postoje-

ćom ekonomskom i društvenom organizacijom. Grob je od uvek predstavljao mesto kome se posebno ukazivalo i ukazuje poštovanje, mesto gde pokojnik produžava svoju egzistenciju i vezu sa živima. Stoga, u određenom periodu, pojava načina sahranjivanja pod humkama stoji, neosporno, u vezi sa pojavom jednog novog vida ljudske misli, koja se ispoljava u podizanju nadgrobnog spomenika u vidu brežuljka, — tumula — kao konstrukcije koja na uočljiv način obeležava mesto gde počiva pokojnik. U isto vreme, ova vrsta grobnih konstrukcija pokazuje kakvu i koliku su pažnju živi poklanjali svojim pokojnicima. Gradeći im takve grobove, sa kamenim ležajima i postoljima i visoko ih nasipajući zemljom i dajući tim građevinama određenu fizionomiju — najčešće oblik kruga, oni su baš na taj način govorili o samim sebi, o svojim intimnim shvatanjima čoveka kao izuzetne pojave u svetu i životu. Moglo bi se pretpostaviti da su ti ljudi, podižući takve objekte, ostavili na taj način, više i pre nesvesno i nenamerno, nego svesno i namerno, posebnu vrstu podataka o sebi samima, o živima i njihovim pogledima na kontinuitet i trajanje života koje se kao opšti fenomen transformiše iz jednog oblika u drugi. U stvari, potvrđujući objektima kao što su tumuli i uopšte grobovi svoju veru u neprolazno trajanje života, ljudi su i tada u dalekoj praiistoriji, najčešće nesvesno, po inerciji, i nagonu, ispoljavali svoju želju da žive i dalje.

U svetlosti ovih i ovakvih razmatranja i ispitivanja humki-tumula, kao materijalnih i egzaktnih spomenika, njihovo proučavanje dobija značajniju i širu vrednost nego što je interpretacija oblika, konstrukcije i kulturnog i osteo-antropološkog inventara njihovog. Prema tome, i naš zadatak pri proučavanju nekropola sa humkama u Podrinju, u kome, prirodno, pored ovakvog načina sahranjivanja postoje i drugi vidovi pažnje koji se ukazuju pokojnicima — od grobnih humki do stećaka — ima pored arheološke očigledno i neke druge dimenzije, koje su za proučavanje praiistorijskog čoveka, njegove svesti i njegovih pogleda na život svakako od posebnog značaja i mogućnosti za sociološka istraživanja. Ovom prilikom mi samo ukazujemo na tu i takvu mogućnost kao i na značaj koji arheologija može da ima za ceo niz drugih disciplina iz domena društvenih i humanističkih nauka.

Proučavanje tumula u oblasti Podrinja pokazaće da se i ovde kao i u mnogim dru-

gim krajevima naše zemlje i našeg kontinuiteta javlja i održava jedan fenomen koji je pre izraz i refleks stanja svesti u određenom trenutku, odnosno fazi i etapi njenog razvoja. Po tome, po postojanju tumula kao indicija te svesti Podrinje nije izuzetno područje. Ali, činjenica da se u ovoj oblasti nalaze objekti koji imaju širi značaj od lokalnih granica, uvodi ovu oblast u gotovo neomeđene prostore opštih shvatanja jednog fenomena, kao što je pojam smrti, čovekovog odnosa prema toj stvarnosti, opštoj i nepromenljivoj, te time daju i podrinjskim tumulskim nekropolama značaj i vrednost koja zaslužuje posebnu pažnju i zahteva posebna istraživanja. Na toj činjenici, koja oblast podrinjskih tumulskih nekropola izdvaja u jasno obeleženo geografsko područje, dok ga, u isti mah, povezuje sa sličnim pojavama u našoj zemlji i van nje, počiva i potreba i opravdanost sistematske obrade i proučavanja svih podataka koji imaju određeni značaj za proučavanje praiistorijskog dru-

štva, pre svega njegove duhovne i misaone strukture.

